

UDK:159.922.8(575.1)

O‘SPIRIN YOSHLARDA O‘ZINI-O‘ZI ANGLASHNING SIFAT KO‘RSATKICHI

Nig‘matova Shohsanam Nabijon qizi,

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti

“Pedagogika va umumiy psixologiya” kafedrası kata o‘qituvchisi

mail: muhammadibrohim280219@gmail.com

O‘zMU: dotsent **Sh.Usmonova** taqrizi asosida

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada bugungi kunda psixologik konsultatsiya jarayonida o‘zini-o‘zi anglash shakillanishining tashkiliy-psixologik bosqichlari va takomillashtirish usullari haqida fikr yuritiladi. Ushbu jarayonda amaliy psixologik faoliyatning samaradorligi va sifatiga ta’sir etuvchi omillar ko‘rsatib berilgan.

***Kalit so‘zlar:** o‘spirinlik, sifat, ko‘rsatgich ijtimoiy munosabatlarda o‘zini – o‘zi anglash.*

ПОДРОСТКОВАЯ САМОКОНЦЕПЦИЯ ПОКАЗАТЕЛЬ КАЧЕСТВА

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются организационно-психологические этапы формирования самосознания и методы совершенствования в процессе психологического консультирования на сегодняшний день. В этом процессе показаны факторы, влияющие на эффективность и качество практической психологической деятельности.

Ключевое слово: подростковый возраст, качество, показатель самосознания в социальных отношениях.

A QUALITATIVE INDICATOR OF SELF-AWARENESS IN ADOLESCENTS

ABSTRACT

This article discusses the organizational and psychological stages of the formation of self-consciousness and methods of improvement in the process of psychological counseling today. This process shows the factors that affect the effectiveness and quality of practical psychological activity.

Keywords: *adolescence, quality, indicator of self-awareness in social relations.*

Jaxonning aksariyat qismida o'tgan asrning ikkinchi yarmidan boshlab yoshlarga oid davlat siyosati davlat milliy siyosatining mustaqil yo'nalishiga aylana boshladi. Yoshlar tez suratlar bilan avj olib borayotgan har qanday o'zgarishlarning yetakchi jabhalarida turganligi bois, turli yot madaniyatlar aralashuvi o'laroq ularga qarshi g'oyaviy qalqon bo'la oluvchi hamda milliy tarbiya potetsialini yuqoriga olib chiquvchi eng muhim qatlam sifatida aynan yosh avlod katta ishonchli sarmoyaga loyiq bo'lib qolmoqda. Chunki kelajak avlod kamoloti uchun olib borilayotgan amaliy psixologik faoliyatga kvalimetrik yondashuv "Yoshlarga oid davlat siyosati"ni amalga oshirishning dolzarb masalalarini sifatli va tezkorlik bilan hal etishda, yoshlar o'rtasida yuzaga kelayotgan tarbiyaviy bo'shliqlarni o'z vaqtida mustahkam asosda to'ldirishda, jamiyatimizning ma'naviy-ma'rifiy qiyofasini yoshlarimizning salohiyati va o'ziga xos tarbiyaviy kuchi orqali takomillashtirishda o'zgacha bir yangi bosqichni belgilab beradi. Bunda sub'ektning o'z imkoniyatlarini, o'zini-o'zi tug'ri adekvat baxolashi juda muximdir.

E.G'.G'ozievning ta'lim muassasalaridagi psixologik xizmat vazifalarini qayd etishga bag'ishlangan ko'rsatmalari, M.G.Davletshinning O'zbekistondagi psixologik xizmatning bugungi holati va vazifalarini talqin qilishga qaratilgan ilmiy-amaliy fikr-

mulohazalari, G'.B.Shoumarovning Xalq ta'limi tizimida psixologik xizmatning joriy etilishi bilan bog'liq yangiliklar, muammolar va yechimlarga bag'ishlangan nazariy-ilmii va ijtimoiy-amaliy ahamiyatga molik fikr mulohazalari, Sh.R.Barotovning ta'limda psixologik xizmat amaliyotiga bag'ishlangan ilmiy tadqiqot natijalari, B.R.Qodirovning O'zbekistondagi iqtidorli va iste'dodli bolalarni tanlash va tarbiyalashga qaratilgan qator nazariy-ilmii va amaliy-uslubiy asarlari shular jumlasidandir. Ayniqsa, bugungi kunda o'zbekistonlik psixologlar guruhi tomonidan "O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimida psixologik xizmat, xalq ta'limi tizimida ishlaydigan psixologlarning malakasini oshirish va ularning attestatsiyasi haqidagi Nizom"ning ishlab chiqilishi va uni Xalq ta'limi vazirligi tomonidan tasdiqlanishi O'zbekistondagi psixologik xizmat tizimining rasmiy tarzda "jonlanishi" va taraqqiy etib borishi uchun muhim ijtimoiy ahamiyat kasb etadi. Tabiiyki, ushbu "Nizom" ta'lim muassasalarida tatbiq etilajak psixologik xizmat tizimining asl maqsadi, mazmuni, mohiyati, ahamiyati, vazifalari va asosiy yo'nalishlari haqida yetarlicha tasavvur hosil qilish va shu tasavvur asosida muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsatish uchun o'ziga xos qo'llanma va yo'llanma bo'lib xizmat qiladi. Xuddi ana shu "yo'llanma" asosida bugungi kunda Respublikamiz miqyosida talaygina ta'lim muassasalarida psixologik xizmat tizimi tashkil etilgan. Darhaqiqat, Respublika xalq ta'limi tizimida psixologik xizmatning joriy etilishi, dastavval, yosh shaxsini har tomonlama tushunib tahlil qilish va rivojlantirish borasida o'ziga xos yuksak ijtimoiy ahamiyat kasb etadi. Zero, hamma 105 rivojlangan davlatlarda va hamma zamonlarda ham inson omilidan unumli foydalanish muammosi eng dolzarb muammo hisoblangan. Ushbu muammoni bartaraf etish esa eng birinchi navbatda o'quv maskanlaridagi har bir yosh shaxsiga, yoshlar jamoasiga bo'lgan psixologik yondashuvning mazmuniga, mohiyatiga va saviyasiga ko'p jihatdan bog'liqdir. Umumta'lim maktablarida tashkil etilgan psixologik xizmat tizimi uchun mo'ljallangan "Psixologik xizmat Nizomi"ga kiritilgan barcha vazifalarni ma'lum ma'noda maktab yoshining psixologik himoyalanihini shakllantirishga qaratilgan vazifalar sifatida talqin qilish mumkin. Chunki, psixologik xizmat jarayonida har bir yoshni o'zini o'zi anglashga, o'zidan o'zi unumli

foydalanishga, o'z individual imkoniyatlarini namoyon qilishga va rivojlantirishga, faoliyat jarayonida sodir etilishi mumkin bo'lgan ziddiyatlarga va ayrim tanglik holatlariga yo'l qo'ymaslikka qaratilgan tadbirlar ko'lami muntazam ravishda amalga oshirilib boriladi. Bularning barchasi esa ayni paytda, psixologik muhofaza imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan uslubiy vositalar sifatida xarakterlanadi. Shunga muvofiq, bugungi kunda maktab amaliyotchi psixologlari yosh faoliyatidagi ijtimoiy-psixologik muhofazani takomillashtirish bilan bog'liq quyidagi vazifalarni amalga oshirmoqdalar.

Mazkur yo'nalishlarning har biri haqida qisqacha izoh berish mumkin:

Ilmiy-nazariy faoliyat yo'nalishlari bo'yicha amaliyotchi psixologning quyidagi vazifalarni bajarishi talab qilinadi: psixologik xizmatning metodologik asoslari haqida bilim, tushuncha va tassavurga ega bo'lish; yosh shaxsiga psixologik yondashuv uchun samarali foyda bera oluvchi psixologik usullar, tamoyillar va metodikalarni ajrata olish; umumiy psixologiya, yosh va pedagogik psixologiya, tibbiy psixologiya fanlari bo'yicha tegishli bilimlarni o'zlashtirish; O'zbekistondagi psixologik xizmat kontseptsiyasi haqida axborotga ega bo'lish; o'z-o'zini ilmiy-nazariy jihatdan takomillashtirish bilan bog'liq kunlik, haftalik, oylik va yillik ish rejalarini tuzish va bajarish. Ilmiy-tashkiliy faoliyat yo'nalishlari quyidagi vazifalarni bajarishni o'z ichiga oladi: har kunlik, haftalik, oylik va yillik taqvimiy ish rejasi tuzish, uni hududiy psixologik xizmat markazi tomonidan tasdiqlatish; psixologik xizmat xonasini kerakli jihozlar, ko'rgazmalar va boshqa barcha materiallar bilan to'ldirish; Maktabdagi har bir yosh uchun "Shaxs psixologik kartasi"ni tuzish va shu ma'lumotlar (ko'rsatkichlar) asosida tegishli psixologik tadbirlarni belgilash; ota-onalar, sinf rahbarlari, fan o'qituvchilari va maktab rahbarlari bilan bajariladigan ishlar rejasini tuzish; har bir sinfdagi yoshlar guruhi, alohida referent, rasmiy va norasmiy guruhlar, liderlar va ayrim "ajralib qolgan" yoshlar bilan individual ish olib borish rejasini tuzish; yoshlarni maktabga qabul qilish va kasbga yo'llash bilan bog'liq psixologik ishlar ko'lamini belgilash. Ilmiy-tadqiqiy yo'nalishlari bo'yicha quyidagi vazifalarning bajarilishi nazorat qilinadi: maktab amaliyoti uchun zarur psixologik usullarni qo'llash va olingan

ma'lumotlarni qayta ishlash asosida tegishli ilmiy xulosalar chiqara olish; psixologik qonuniyatlarni bilish va shu asosda namoyon bo'luvchi yosh xususiyatlari, individual xususiyatlar va o'quv motivlariga xos jihatlarni muntazam o'rganib borish, tadqiq qilish, fikr-mulohazalar yuritish; yosh faolligiga, o'z-o'zini anglash va rivojlantirish orqali o'z-o'zini himoya qilishga nisbatan ijobiy yoki salbiy ta'sir etuvchi omillarni obdon o'rganish, tadqiq qilish va tadbirlarni belgilash; o'quv faoliyati samaradorligini aniqlashga ta'sir etuvchi psixologik omillarni aniqlash va tadqiq qilish; psixologik yondashuv samaradorligini aniqlashga xizmat qiluvchi mavzular, kuzatishlar asosida izlanishlar olib borish, u yoki bu yoshda yuz berayotgan o'zgarishlar sababini o'rganib borish; o'z kuzatishlari va amaliy faoliyat natijalari bo'yicha ilmiyamaliy anjumanlar uchun ma'ruzalar tayyorlash.

Ilmiy-uslubiy yo'nalish vazifalarini quyidagi tartibda belgilash ko'zda tutiladi: psixologiya fanida tan olingan va muayyan talablar asosida modifikatsiya qilingan usullarni qo'llay olish va ulardan ilmiy maqsadlar yo'lida umumiy foydalanishni ta'minlash; har bir yosh shaxsining o'ziga xos individual-psixologik imkoniyatlariga mos yondashuv yo'llarini to'g'ri belgilay olish; □ shaxs va shaxslararo munosabtlar qaror topishi bilan bog'liq ijtimoiy psixologik muhitni to'g'ri tashkil qilish va yo'naltira olish; psixodiagnostik, psixoprofilaktik va psixokorreksion ishlar ko'lamini ilmiy jihatdan puxta va samarali tarzda rejalashtirish. qo'llanilgan va qo'llanilishi lozim bo'lgan usullar samaradorligini muntazam nazorat qilish.

V. Ilmiy-amaliy yo'nalishdagi vazifalar ko'lamini quyidagilarni o'z ichiga oladi: bolalarni maktabga qabul qilishda faol ishtirok etish; har bir bola iqtidorini aniqlash va unga mos ta'lim tarbiya yo'nalishlarini belgilash; yoshning kasbga yo'nalishini belgilash va maqsadli psixologik yondashuv asosida uni rivojlantirish. Har bir sotsiumdagi shaxslararo munosabatlarni tahlil qilish va tegishli tavsiyalar berish. Har bir bolaning yosh, individual-psixologik, hissiy-irodaviy xususiyatlarini aniqlash asosida tegishli tadbirlar belgilash va uni amalga oshirish; differentsial (tabaqalashgan) ta'limga, to'garaklarga jalb qilinuvchi yoshlarni belgilashda faol ishtirok etish; darsning psixologik tahlili asosida ayrim yoshlarga, sinf rahbarlariga va fan

o'qituvchilariga tegishli maslahatlar berish; ota-onalarning psixologik savodxonligini oshirishda faol ishtirok etish; aqliy va nutqiy taraqqiyotida nuqsoni bor bolalar bilan individual ishlar olib borish; maktab tomonidan qabul qilingan qo'shimcha o'quv dasturlarini tuzishda faol ishtirok etish; har bir yoshning o'z-o'zini anglashi asosida tashkil etilgan o'quv faoliyatini muvaffaqiyatli bajarishga nisbatan namoyon bo'luvchi individual ish uslubini o'rganish va rivojlantira borish; o'quv faoliyati jarayonida namoyon bo'luvchi har bir yoshdagi me'yoriy hissiy holatning yaratilishini ta'minlash va uni nazorat qila borish; yoshning o'z-o'ziga, o'zgalarga va faoliyatning ijtimoiy qimmatiga nisbatan muvaffaqiyatli munosabatlarining o'rnatilishini nazorat qila borish; sub'ektiv ijtimoiy ehtiyojlarning anglanishi va qondirilishini nazorat qila borish; har bir yoshdagi faoliyat va individual imkoniyatlar mutanosibligining ta'minlanishini kuzatib borish; faollik va ijtimoiy ustanovka adekvatligining ta'minlanishini nazorat qila borish.

Psixologning konsultativ (psixologik maslahat) ishlari qatoriga "Har bir yosh faoliyatida namoyon etilgan psixologik muhofaza ko'rsatkichlaridan kelib chiqib, muntazam ravishda tegishli individual maslahatlar berib borish va o'qituvchilarga yosh individual uslubini tushunish, tahlil qilish va rivojlantirib borishga qaratilgan tavsiyalar berib borish" vazifasini yuklatish mumkin. Demak, ta'lim muassasalarida yuqoridagi vazifalarni muntazam ravishda bajarib borish uchun qo'yilgan talablardan kelib chiqib amaliyotchi psixologlar tegishli darajada psixologik bilim va tajribalarga ega bo'lishlari shart va zarurdir. axborot kommunikatsiya tarmoqlarini kengaytirish[22]

Hozirgi davrda psixologik xizmatni tashkil qilishning turli shakl va vositalari ijtimoiy turmushga tatbiq qilinmoqda: maktab psixologik faoliyati, ruhiy kasalliklar shifoxonalari va nevrologik markazlar xodimlari xizmati, oila psixoterapiyasi, ijtimoiy psixologik vazifalari, psixologik ekspertiza, ommaviy davolanish maskanlarida psixologik yordam, sud jarayonidagi psixologik holatni kuzatish, mehnat tuzatish koloniyalari va yordamchi maktablarda psixologik xizmatni amalga oshirish va boshqalar. Ana shular qatorida oliy maktabda psixologik xizmatni joriy etish va uni boshqarish alohida ahamiyat kasb etadi. Oliy maktabda psixologik xizmatni

uyushtirish bo'yicha Qozon, Sankt Peterburg, Boltiq bo'yi mamlakatlari universitetlarida ayrim tajribalar to'plangan. Respublikamizda esa taniqli psixolog olim E.G'.G'oziev tomonidan oliy ta'lim muassasalarida psixologik xizmat amaliyoti bilan bog'liq talaygina ilmiy va ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan va tegishli ko'rsatmalar berilgan. Ushbu ishlanmalardan ayrimlarini qayd etishimiz mumkin:

Ma'muriyat qoshidagi psixologik xizmat:

- rahbar kadrlarning kasbga yarog'liligini ilmiy asosda tekshirish va aniq tavsiya berish;
- buyruq, hujjat va ish yuritish faoliyatini tahlildan o'tkazish, maqsadga muvofiqligi yoki nomutanosibligini dalillab muayyan qarorga kelish;
- o'qituvchilar va xodimlarni ishga olish va ishdan bo'shatish bo'yicha ilmiy-amaliy psixologik tavsiyanomalar ishlab chiqish;
- yosh xodimlarning adaptatsiya (sinov) muddatini o'rganish va amaliy ko'rsatmalar berish;
- universitet jamoasidagi shaxslararo munosabat va psixologik muhitni tadqiq etish hamda olingan natijalarni umumlashtirish;
- saylov, tanlovoldi kompaniyalari bo'yicha prognoz qilish, ilmiy faraz yaratish, oldindan bashorat qilib, psixologik holatdan ma'muriyatni ogoh etish;
- oliy maktabda faoliyat ko'rsatayotgan barcha xodimlarni (texnikdan tortib, to professor tizimigacha) attestatsiyadan o'tkazishda faol ishtirok qilish;
- abituriyentlarni qabul qilish mavsumida bevosita ishtirok qilish, sinov materiallarini psixologik nuqtai nazardan tahlil etish, talabga javob bera olishligi yoki bera olmasligini oldinroq qabul hay'ati a'zolariga, predmet komissiyasi raisiga yetkazish;
- tayanch doktorantura va mustaqil ilmiy tadqiqotchilik tizimida faoliyat yuritayotgan ilmiy xodimlarning intellektual imkoniyati, saviya, tayyorgarlik darjasini aniqlashda ishtirok qilib, oqilona qarorga kelishda rahbarlarga yordam berish;
- professor o'qituvchilar va talabarni chet el safariga tanlovida qatnashish va ularning yetuklik darajasini ilmiy asosda dalillab ko'rsatish;

- yosh mutuxassislar bilan aloqa o‘rnatish va ularni bevosita nazorat ostiga olishga ko‘maklashish;
- ijtimoiy talab va buyurtmalar yuzasidan sotsial psixologning axborot to‘plashi va ularni qayta ishlash;
- oliy maktab to‘g‘risidagi taassurot va mish-mishlarga oid materiallar to‘plash va ularni tartibga keltirib, bu holatdan ma‘muriyatni ogoh qilish;
- chet ellik xodimlar va talabalar bilan ishlash faoliyati bilan tanishish, uzluksiz amaliy tavsiyalar berib borish,
- oliy maktab ilmiy salohiyatini o‘rganish va ulardan maqsadga muvofiq, to‘g‘ri foydalanish bo‘yicha rektoratga tavsiyanoma berish,
- ta‘lim-tarbiya samaradorligini oshirish muammolari bilan shug‘ullanish; kadrlar malakasini oshirish muammosini hal qilishda ishtirok etish va aniq ko‘rsatmalar ishlab chiqish;
- yotoqxonalarda yoshlar bilan ishlashning sotsialpsixologik xususiyatlarini o‘rganish va ularni talab, ehtiyoj, qiziqishlarini hisobga olgan holda muayan tadbirchoralar ishlab chiqish;
- oliy maktab a‘zolarida ekologik bilim darajasini tekshirish va boyitish;
- mustaqillikni mustahkamlash va Vatan mudofaasiga tayyorgarlik darajisini aniqlash, yuksak his-tuyg‘ularni shakllantirishga zarur shart-sharoitlar yaratishda faol ishtirok qilish.

ADABIYOTLAR

1. *Азгальдов Г.Г., Гличев А.А. Квалиметрия - маҳсулот сифатини ўлчаш фани // Стандартлар ва сифат. № 1. 1968.*
2. *Субетто А.И. Шахс ва таълимнинг квалиметрияси: генезиси, шаклланиши, ривожланиши, муаммолари ва истиқболлари // "Таълимда квалиметрия: методология, услубият ва амалиёт" XI симпозиумининг материаллари - М.: Мутахассисларни тайёрлаш сифати муаммолари тадқиқот маркази, 2006.*
3. *Бабкина Л.Н., Скотаренко О.В. Минтақавий иқтисодиётни бошқаришда квалиметрик ёндашувни қўллаш. Санкт-Петербургда давлат политехника университети журнали. Иқтисодиёт фанлари 4-сон (175). 2013. С. 45-52.*
4. *Педагогик лугат. - М.: Академия, 2006.*
5. *Гусев э.К. Никандров ВВ Психофизика. II бўлим. Психологик масштаблаштириш. - Л.: Наука, 1985.*